

פראנסוא ראבלה

ארבע מאות שנה למותו

אברהם גולדנסון

פת, עיר המשכילים והעדינים, האומנויות, המסחר והתעשייה שגשגו בה; ארבעת ה"ירידיים" השנתיים שלה משכו אליה את סוחריה כל אירופה: מין פרשת-דרכים, בה נצטלבו דרכי צרפת ואיטליה, גרמניה ושווייץ. מתיחדת וקוסמופוליטית, גועשת ומאופקת, מעשית והווה כאחת, להרטה אחרי פסיכולוגיה סנטימנטאלית ושירה פאטרארקית — ידועה חשיבותה של הקולוניה האיטלקית שבה ותהילת נשותיה המפוררות. מלאה מדפיסים ואומני ספר, הומה מרוב בנקאים ואמנים מהוללים, נוטה לתנועות המוניות, היא משתחררת מעולם של התיאולוגים ו"כלי קודש" קנאים ומקבלת בסבר פנים כל איש-מדע וכל אמן, יהי מוצאו אשר יהיה, כי אין בה לא פרלמנט ולא סורבונה שיפריעו להוגים החפשיים. ועל כן פרו ורבו בה חוגים אינטלקטואליים שלא היו אז דוגמתם בשאר ערי צרפת. רבלה הרגיש את עצמו בטוב כאן, וכדי לכבוש לו עמדה בקהל נאור זה, התחיל מפרסם בקיץ שנת 1532 כל מיני כתבי בקיאות ולמדנות: בחקר עתיקות, ב"פואה, במשפטים, בספרות. בזמננו קוראים לספרים מעין אלה "מחקרים" (שעיקרם עשיית ספרים על פי ספרים), אך ברור שמחקרים מדעיים אלה לא היו עשויים לספק את דמיונו היוצר ואת יצר היצירה שפעם בקרבו. הוא מתמנה רופא בבית החולים הגדול והוא מרחיב את קשריו בחוגים הספרותיים. וכיוון שספר "שגיונות" קטן שלו המכונה "הכרוניקות הגדולות שאין ערוך למה של הענק הגדול לאין שיעור גרגנטוא" זכה להצלחה רבה, עלה בדעתו לכתוב ספר כמתכונתו, מעין המשך בשם: "מעשים ומעללים איומים ונוראים של פנטגוראל הנודע לתהלה, מלך הדיפסוצים, בן הענק הגדול גרגנטוא". מאז הוא הולך מחיל אל חיל: החשמן ז'אן די באלי, הומניסטן ושתיין, לוקה אותו לרומא כרופאו הפרטי (ינואר — אפריל 1534). ברומא מזדרזים לפטרו ממשרתו הנכבדה בבית החולים על שזנב ללא נטילת רשות. בשובו לליאון הוא מוציא לאור את ספרו של מרליאני איש מילאנו, "טופוגרפיה של רומא העתיקה", ומפרסם את "החיים שאין ערוך

עם פראנסוא רבלה נתנה הרנסאנסה הצרפתית בבת אחת את יצירת-המופת שלה ואת גאונה. המעבר מימי הביניים לעולם החדש מתגלם בגאון זה בעל עצמה שאין דומה לה. כדאנטה, מיחידה הסגולה הוא שפתחו לאדם אפקים חדשים מרהיבים, אלא שדאנטה פניו כלפי עולם ימי הביניים, את קדרותו ורגישותו הדתית-מיסטית הוא נשא, ואילו רבלה פניו אל העולם המודרני.

מחקר ספרותי נרחב שנעשה בראשית המאה עלידי חבר עובדים מדעיים בהנהלת אָבל לאַפּראַנק בסורבון, האיר את אישיותו של רבלה במלוא קומתה ואת יצירתו — בכל הדרה.

פראנסוא רבלה נולד בסוף המאה החמש-עשרה בדאָויניאַר סמוך לשינון, באחוזת אביו, משפטן מחשובי הפרובינציה ומראשיה. כרוב אנשי הרוח בני זמנו, פנה רבלה לחיי המנזר. יליד טוראן הברוכה, גן עדנה של צרפת, שם הגיעה הלשון למרום שכלולה, ארץ השפע ושיווי-המשקל המאשר, שיחק לו לפראנסוא רבלה מזלו ואת שנות נעוריו המכריעות — כחמש-עשרה שנה — בילה במנזר בפונטנניי-לה-קונט בה היה קיים חוג ספרותי מעניין. כאן נהנה מחברתם של אנשים משכילים (כגון הנזיר ההלניסטן פיאר אָמי) ומצא לו סביבה נוחה ביותר להתפתחותו האינטלקטואלית, בא בחליפת מכתבים עם ביודה ואראס-מוס, גדולי הרנסאנסה. אמנם הוא סבל מרדיפת קנאים אשר הליכותיו וכן לימודיו היווניים, הרומאים והעבריים, נראו להם לא קתוליים בירטה, אף טעם טעם צינוק ונאלץ לעזוב את המנזר, — אך הוא זכה גם בידידותם של אישים רמי מעלה כגון ג'ופראו ד'אסטוסיאק, בישוף של מייאזה, והם שעמדו לו בצר לו. בשנים 1527/29 אבדו עקבותיו; כפי הנראה יצא לשוט בארץ. חובב נדודים היה, כמו פנטגוראל גיבורו, הוא גולה למקום חורה ומבקש באוניברסיטאות הרבה (כגון בורג/פואטי, בורדו, טולוז, אוניון ופריס) לרוות את צמאווו לדעת וללינות משיבי-נפש. בשנת 1530 המשיך במונפלייה, ברוב ברק, בלימודי הרפואה שהתחיל בהם בפאריס. בשנת 1532 איהו למושב לו את ליאון, אז בירתה השניה של צר-

במדעים ובחקר הלשונות העתיקות. פרנסוא הראשון מיסד בשנת 1530 את הקולג' דה־פרנס כדי לקדם את ההומניזם שקנה לו שביטה בצרפת. ובהרבה ערים, גדולות וקטנות, נוסדים חוגים ספרותיים ומתפתח טעם חדש. מסתמן והולך אידיאל של חיי הידור ונימוס. מדפיסים ומרילים מגדילים לעשות בליאון ובפאריס. צרפת אחוזה בולמוס רוחני: מתכות חדשות, פרחים חדשים ופירות חדשים צצים בכל. המשוררים והפילוסוף פים העתיקים מזהירים ככוכבים ברקיע התרבות הצרפתית. ציאוס מתנכל לרשת את מקומו של ישו. רעיונות אמנות ותפארה מרחפים באויר. לבבות מפרכסים בשאיפה לחופש, והסייגים הרר חניים של הסכולסטיקה מעיקים ללא נשוא. המס־חר נעשה בינלאומי, האשראי מתפתח, נוספים בנקים גדולים, ותעשיות מתפתחות. ימי־הבינים לא שכחו את התרבות העתיקה, אך הם הפכו אותה לשדה מחקר יבש וממית. והאדם מתחיל מתעב כל דבר שהוא נגד הטבע, וחומד כל זוהר, כל ברק, כל מה שמגרה את השכל ואת החושים. מעולם לא ראו כל כך הרבה אריגים נהדרים, בנינים יפים וכל כך הרבה שמש כבימים ההם. המשוררים שרים את קסם האשה, את ונוס העולה מקצף גלי הים התיכון, את שלוש הגראצי־יות ארוכות־השער, את האלות הצעירות המרננות בגני ההספרידות. עוד מעט וקופרניקוס יטיל את האדמה למסע מסביב לשמש. הכל משתנה בעולם, הכל פורח. להט נעורים הוא של העולם המודרני. האדם מתלהב לא רק לאידיאות ולהמיצאות חדשות, הצצות לבקרים, אלא גם לארכיטקטורה ולציור, לפיסול ולשירה. ליאונרדו דא וינצי, שהכיר את פרנסוא הראשון בבלוניה, בא לצרפת והוא חולם על תעלות בטולון ועל טירות באמבואז. באַנוואָנוטו צ'ליני, צורף ואמן מלאכת מחשבת, שודד, רוצח וסופר, יבוא גם הוא לחצר מלך צרפת ויפסל את התבליט של הנימפה מפוני־טנבלו (אשה ערומה ויעלת חז וידה על צואר צבי). אחות המלך, מרגריט מנאווארה, מגינה על המשוררים ומפרנסת אותם. זוהי האיירה בה נרשם שם ויוצר פרנסוא רבלה: שעת הרת עולם היא, שעת הרת העולם החדש, ולה נותן רבלה את הניב רב־האונים ביותר. אין פונקציה טבעית שרבלה יבז לה. הריאליזם במובן של הערצת כלל האנרגיות הטבעיות ואהבת היקום, היא אחת התכונות המהותיות שלו. בזה הוא קרוב יותר לעתיקים ושונה מרוב ההומניס־

למו של גרגנטוא אבי פנטגרוואל, אבל אז אירע "ענין המדענות" ורבלה מסתתר ובורח (בפברואר 1539), ושוב מופיע המלאך המושיע ז'ן די־באליי ושוב שנתיים ערבות ברומא, שם הוא לומד וחוקר, סובב בגנים הסודיים של האפיפיור, ומגלה זרעים בלתי ידועים בצרפת ושולח אותם לידידו ד'אסט־ריק וכך צומחים בזכותו על אדמת צרפת החסה הרומית, האבטיח הצהוב והחרשף. האפיפיור מרשה לו לעבוד ברפואה (את הדוקטורט שלו הוא מקבל במונפלייה, בצרפת, שנה אחר כך באפרייל־מאי 1537). אותה שנה מוצאים אותו שוב בליאון בה הוא עושה דיסקציה פומבית ושוב במונפלייה וב־Aigues-Morte (1538), שם הוא נוכח בפגישה המפורסמת שבין שרל קווינט ופרנסואה הראשון. הוא נוסע לפיימונט עם גיום די־באליי, אחיו של החשמן (סוף 1539), חוזר פעמים רבות לצרפת (1541, 1543). מקבל את תואר הכבוד *Maitre des requetes du Roy* ועוזתו גורמת לו צרות חדשות: לאחר פרסום הספר השלישי הוא נאלץ לברוח למאץ, שם הוא משמש רופא ומתמנה יועץ העיר. מתגורר עוד שנתיים ברומא עם ז'אן די־באליי ואחרי כן, לאחר פרסום הספר הרביעי, נפוצה בליאון השמועה שהוא נאסר. על כל פנים נאלץ להתפטר משתי הקוריות, שקיבלן שנתיים קודם לכן ומעולם לא עסק בהן. הוא מת בפאריס באפריל 1553.

חיים כאלה, אפוטרופסויות כה רמות, כל כך הרבה שליחויות חשובות, מזימות את האגדה על "הכומר העליון ממידון". איש מדע מובהק, מלך־מד גדול היה רבלה, מעורב מקרוב בפוליטיקה של זמנו והוא ממוג את הדמיון הבלתי מרוסן ביותר עם מחשבה ריאליסטית צלולה, נועזה ומסקנית. היצירה היא ארוכת נשימה. בטרם נעמד על טיבה נזכיר בקצרה את אופי התקופה ואת הרוח המפעמת בה. הימים הם ימי נעוריה של תרבות המערב. דם צעיר זרם בעורקים ושנת 1530 מציינת את שגשוגה הראשון של הרנסאנסה הצרפתית, בה נפתחת תקופת ההתעוררות הגדולה: מין עליצות תוקפת את צרפת, על אף הקשיים והמאבקים הנראים באופק. צמאון־הדעת מלהיב את הרוחות, ודומה, שבכל רחבי צרפת מהדד רעם קריאתו הסמלית של פנטגרוואל בבואו לעולם: "לשתות, לשתות, לשתות!". ההתעוררות הראשונה באה מאיטליה בשנות 1470—1500. בשנים 1530 — 1540 חלה התקדמות עצומה

אך חפשית היא לשחק בהם ולבנות באמצעותם עולמות, והוא הוא התהליך האמנותי של רבלה. הוא יוצא מאגדות עם, ממשחקי דמיון אנושי, ז'מוני, וולגארי, ואלה מפעילים את דמיונו העשיר, ודומה שעוד מעט וייצור עולם פנטסטי נטול שרשים בממשות, — אך ראה זה פלא, אין הוא נותרום על כנפי דמיונו, אלא כדי להיטיב לתפוס מגבוה את המציאות.

כל יצירתו היא דוגמה חיה לכך. בכל זאת רק אזכיר את המלחמה של פיקרושול כמופת לריאליזם פנטסטי, או נכון יותר לפנטסיה הריאליסטית, זו האופיינית כל כך לפילוסופיה של רבלה ולדרך יצירתו כאחת: כל העובדות לקוחות מתצפיות עובדתיות, תיאור התיגרה שגרמה למלחמה לקוחה מהמציאות, הנוף, הטיפולוגיה, לקוחים ומועתקים ממש מדווינייר שלו. האסטרטגיה מבוססת על תכונות הקרקע והיא ממשית, הגיונית ומודרנית כאחת. ורבלה תיאר כאן בעצם מחלוקת בין משפחתו למשפחה אחרת, ומכאן שפע הפרטים המחיים את התיאור ומשווים לו אופי של מציאות, ריאליות, בשר ודם, ולא הפשטות. אך תיאור ממש זה של מציאות הקרובה לו משחר ילדותו אינו מיון וקיבוץ עובדות ורשמים כנתינתם, נטולי משמעות; היוצר יש לו כוונות מדריכות משלו, ויש גם משחק חפשי להנאתו של הדמיון היוצר. לא בכדי חותם הוא על הספר השני (לפי תאריך ההדפסה, והראשון — לפי השתלשלות המאורעות) בשם „מפיק תמצ' יות". מתקבלת ממשות הסוחפת אותך, כי רבלה מאוהב ביש ובעולם: הדור נאה זיו העולם ורבי לה שכור אהבתו. הכל נוסך בו שכרו, מימרה נאה וספר לוקח-לב, עציץ ופרה, עץ ואחו, גביע יין וירך אשה שהגיעה לפרקה. הוא מגושם ועדין, הגיוני ושכור תאוות גסות: שכן כזה הוא היש. „האדם איננו ממלכה בתוך ממלכה", — רבלה היה סומך ידו על אימרה זו של שפינוזה. רבלה הוא ניגוד גמור לכל התפיסה היהודית-נוצרית שחלקה את היש בין מלאכים ושטנים, ולאדם לא נשאר בו מקום. רבלה הומניסטן הוא לא רק במובן הרגיל של חיפוש השראה בספרות העתיקה, כי אם גם — ובעיקר — בזה שגרש שטנים ואלים כאחת כדי לפנות מקום לאדם החפשי היוצר את עולמו.

כל הויכוח הנטוש זה שנים, אם, ובאיו מידה, האמין רבלה בצורות, ובאיו נצרות, ויכוח של סרק הוא, שכן קיימת יצירה המדברת בעד

טים בני זמנו. כי ההומניסטים הצרפתיים חולמים ברובם על פשרה בין התבונה ובין הנצרות, בין הפילוסופיה העתיקה ובין האמונה. רבלה מכריו אמנם על הערצתו לאבנגליון, אבל אין הדבר מעכב בידו מלשים את הכתובים הקדושים ללעג ולקלס. קשה איפוא לומר בדיוק מה קיבל באמת מיסודות התורה הנוצרית ומה שלל.

לעומת זאת אין ספק ביחסו למוסר הנוצרי. התנגדותו למוסר הנוצרי היא לחלוטין. הכרת חולשתו של הטבע האנושי, חוסר-הישע של האדם באשר הוא אדם ואי יכלתו להקים יצירי תבונה בני קיימא כשם שאין ביכלתו להנחות את נשמתו בדרך הישר בלא רחמי שמים, — אמונה זו המשותפת לקתוליות, לאבנגליון ול-קלוויניזם, רבלה מתנגד לה בכל תוקף וללא פשרה. כל יצירתו אומרת בטחון ואמונת-אומן בכושר האדם לבנות את עולמו לאור המדע המאיר את התבונה ולכונן את אשרו בכוח לבבו הנשען על רגש הכבוד (Honneur) בלבד. הוא חווה עתיד מזהיר לתעשייה המושתתת על המדע. יסוד המוסר שלו הוא החופש: האדם הבריא והמחונן כהלכה ילך בדרך הטבע אל הטוב. הרע שבאדם הוא מחלה, פרי דיכוי ותסביכים. רבלה יכול לראות את החברה של תלם (Theleme) כהזיה, אך לא את העקרונות שעליהם היא מושתתת. השער בוד והעבודות הם מקור קללה, והחופש הגמור הוא תנאי לשגשוגו של האדם, שמטבעו הוא נמשך לטוב, ורגש הכבוד הטבוע בו דיו להדריי כו לשליטה עצמית, להרמוניה ולאפשר. טוב אשר ניותר מלכנות את השקפת העולם של רבלה שכלתנית, משום שאין הוא מאמין בכל-יכלתה של תבונה פורמלית, והוא עושה ללעג את ה„ברליפטון" הסורבוני וכל האמונות התפלות, שאחת מהן היא האמונה בלוגיקה פורמלית כמקור דעת. כל מזגו של רבלה מתקומם לרציזונליות מסוג זה, כי כל דבר הבא להפוך את היש הממשי והמלא לצלו של משהו פורמלי, מופשט וערטילאי, אינו לגבי שכמותו אלא חומר התולים בלבד. ואף זו: אין השקפת עולמו הריאליסטית נוטה לאמפיריזם מפורר התופס את הנסיון כצירור רשמים ארעיים ונפרדים, המודבקים מן החוץ. „נסיוניות" מעין זו ממעיטה את הדמות והופכת את הנסיון למשהו חוור, נטול שרשים, „פאנאמאנאלי" בלבד. הממשות היא פרי משחק נפש האדם בנתונים שאין רוח האדם יוצרת אותם אלא נתקלת בהם ויכולה להכיר אותם.

הבוטניקן, הפילולוג, חרופא, האדם שהרבה לחיות, לפעול ולשקול. מה הדבר שהניע את רבלה להופיע לאחר אחת עשרה שנות שתיקה בצורה כזאת? מתברר ש"פלוגת הנשים והנישואים" העסיקה והסעירה את אמצע המאה השש־עשרה, על סף המלחמות הדתיות, ורבלה ביקש להשמיע את קולו בתזמורת הזאת. ומסעות פנטגוראל להודו העילית, ל"צרפת החדשה", לקנדה וכו', מפליאים בדיוקם, ואין לשכוח שהוא כתב זאת בשעה שהמסעות משנים פני תבל מכל הבחינות: מתגלות ארצות לא נודעות, ועמי אי־רופה מתחרים במסעות־מחקר, ומתעוררות תשרי קות לישוב ארצות רחוקות. לפנינו אוצרות דעת ומדע מדוייקים, תפיסה פוליטית, גיאופוליטית וכלכלית, שהקורא הרגיל אף לא יחשוד בעומקה, אספקלריית החיים במלואם בצירוף פילוסופיה של קידמה. מראשיתה ועד סופה ועד לפרטי פרטיה הנראים לפעמים כפרי דמיון בלתי מרוסן, טבועה יצירה כבירה זו בחותם המציאות ובחביב־תו של רבלה אליה — אף כשהוא מלגלג, משתע־שע, משחק ומתהולל. בדיקה קפדנית של כל הפרטים מעידה על קיומן של כוונות רציניות בהמצאותיו הבורלסקיות ביותר.

שני הספרים הראשונים האלימים ביותר נגד הסכולסטיקה והסורבון מופיעים: הפנטגוראל בשנת 1532 — קבוצת סיפורים שונים במקצת: לידתו וחינוכו של פנטגוראל, שהותו בפאריס, פגישתו עם פאנורג', האכספדיציה שלו בדיפ־סודיה; ובשנת 1534 — הספר השני שייחפך ברוח בות הימים לראשון, לפי הגיון השתלשלות המאורעות, בו יסופר על לידתו וחינוכו של גרגנטוא, אבי פנטגוראל, מלחמתו נגד פיקרושול, ויסוד ה"אבאי" של תלם (Theleme) ולאחר־הפסקה של אחת־עשרה שנה, ב־1546, מופיע הספר השלישי, בו מדובר על התיעצויותיו של פאנורג' הרוצה להתחתן. הספר הרביעי מופיע בחלקו ב־1548 ובשלימותו בפאריס ב־1552; הוא מכיל את הנסיעה לקראת האורקל של הבקבוק הנפלא, את אפיזודת הכבשים של פאנורג', השהיה באי המצלצל וכו' וכו'; הספר החמישי, המופיע בשלימותו ב־1564, בו מסופר על המשך ההפלגה בים והחניה באי־המצלצל או רומא, בו ניתנת תשובתו הסופית של האורקל: Trinch (שתה!).

אפופיה זו של ענקים, שחצנית ועסיסית, באה קדמ־כל לשעשע. פארודיות, דיאלוגים, מתוות התוליים או של קומדיה עמוקה מתערבבים ומת־

ובעזז בלשון שאינה משתמעת לשתי פנים. הנס־יגות להגדיר את תחושת עולמו כנטורליסטית אינה ממצה את מחשבתו ועשויה להטעות, כי אין בו פולחן כוחות הטבע העוורים. טול, למשל, את תפילת השלום הנשגבה והיפה של גראנגוזי לפני מלחמת פיקרושול, ואתה נמצא למד כי יש גם טבע האדם שאינו זר לטבע אך גם אינו זהה עמו. אם נטורליזם פירושו ראיית האידיאל האנר־שי כנספח — אין רבלה נטורליסט. ואם תאבה והי־מה להדביק לו, לרבלה, סימון־היכר בלשון זמנה, מוטב לכנות את הפילוסופיה שלו בשם ריאליזם. שכן יצירתו מדברת אל החושים, אל הלב ואל השכל, וכל עיקרה להפעיל את כולם למען השמחה והאושר האנושי. השמחה היא רגש האושר, והאושר הוא האספקט האנושי של היצירה, והיצירה אפשרית משום שיש נתונים בלתי תלויים לגמרי ברוח האדם אלא רק מוכרים על ידה ומשום שקיימת רוח אנוש שהיא בת־חורין לבנות מהנתונים, אבני־יקר אלו, היכלות לתפארת, בהם תשכון רוח אנוש לבטח.

אחת התוצאות החשובות ביותר של המחקר המחודש בפרשה רבלה היא הכרת הריאליסט שבו. הוא הריאליסט המובהק והגדול ביותר, שבי־קש, אהב ותיאר את המציאות כמות שהיא, בנאמ־נות ובאופן שאין דומה להם. דבר זה מפתיע במבט ראשון, כשהמדובר הוא בסופר הידוע בהפלגותיו הנועזות לעולם הדמיון. אך ראיות מרובות הן שמאלצות לשנות את תפיסתנו על מהות גאוניר־תו של רבלה, ואנו רואים עתה בעינים אחרות את התוך ואת הקליפה של פנטגוראל ושל גרגנטוא. הוכח שכל האלמנט המיתי שבגרגנטוא יסודו באגדות־עם שרבלה לא המציא אותן; הוא רק שינה צורתן, פיתח אותן והעיקר — הפיח בהן רוח חיים ששאב מהמציאות ומחיותיו משחר ילדותו ועד גיל הארבעים. ויצירתו של זה, אשר שטובריאן כינהו בשם "יוצר הספרות הצרפתית", היא אספקלריה נאמנה לתקופתו ול־חיו של מחברה. הוא לקח חלק בהתלהבות בינמות הממשלה, במלחמות הפוליטיות, במג־מות הגיאוגרפיות והקולוניאליות, בויכוחים המוסריים, הדתיים והמדעיים של זמנו, ואפילו בפלוגתות החברתיות והציבוריות. למשל, הספר השלישי דן בבעיות האשה והנישואין, ובמקום להמשיך בסיפוריו הנפלאים פתח בויכוחים וב־מחקרים; פתאום זנח את האפיזודות הפנטאסט־יות ואת המיתוס, ומתגלה לפנינו ההומניסטן,

ברומא ובקלוזין אשר בקולו החמוץ תבע את ראשו של רבלה.

הערות אלה נועדו לציין שמחשבה פילוסופית, מוסרית ופוליטית עמוקה עוברת כחוט השני בכל היצירה של רבלה. הסאטירה תופסת, בלי ספק, מקום חשוב: הנזירים, השופטים, נושאי הצלב, הכובשים, פרוטסטנטים, קתוליים, פרופיסורים „סורבונגרים“ ופדנטים אחרים למיניהם, על כולם הוא שופך את לעגו, אך הוא כולו ספוג מחשבה חיובית והשקפת עולם עמוקה אשר למען נה נלחם. ומעניין, מה פסול עיקרי הוא מוצא בנזירים? — שהם בטלנים מבלי עולם, טפילים. בניגוד לעתיקים, נושבת כאן רוח אהבה לאדם העמל והערצת העבודה, האומניות והמלאכות למיניהן. ואיזה מקום ראשון במעלה הוא מיוחד להם בחינוך! מאות שנים תעבורנה עד שתימצא גישה כזו לעמל, לערך העבודה והאדם העובד. ובתיאוריו, אהדתו לאיכר ולעמל בולטת כל כך, עד שגם בתיאורי האצילים נראים הללו סימפטיים ביותר דווקא בהליכותיהם הפשוטות, האיכריות, בשעה שהם נוהגים כפשוטי־עם.

הוא שומר אמונים למקור יצירתו כאשר הוא משעשע את קוראו בחידודי־לשון, בקלאמבורים, פארסות, ובשרג'ה. הוא מרבה במשחקי מלים, פליטות־פה, אסוננסות ואליטרציות. ההמצאות הקומיות העשירות של רבלה, — אופי גס ופלי־באי להן. גם בשיחו ושיגו הרגיל, בפרולוגים העסיסיים כל כך, הולך המספר לפי הרוח העמית ודומה שהוא מדבר באזני המון פשוט מדומה. דיבור חי, סגנון עממי זה, נמצא לא רק בפרולוגים כי אם גם בסיפורים, ומפליא היבול שהוא קוצר מעממיות זו, מפליאה האמנות הגבוהה שהוא קורץ מחומר עממי מגושם כל כך: המספר מעמיד עצמו על הבמה, מפסיק בסיפורו, כדי לפנות לשומעיו ולקרוא להם בשפע של שבועות, השבעות, שיסועים וכל מיני תגובות המדגישות את הגיסטות המתאמות למשחקי הפרצוף. מכאן ריבוי הסגריים והערות הביניים, הביאורים, ההסברים הננעצים בתוך הפיתוח עצמו, בלי שהמחבר ישתמש בתחבולות סגנון כדי לציין שקולו משנה את האינטונאציה באירור־עים אלה המתרחשים בשעת שיחתו. הוא נותן לנו את התחושה של הדיבור החי, והוא מוסר כביכול על־ידי שינויי האינטונאציה את רגשות המספר.

„פנטגוראל בן גרגנטוא“ הם תולדות חיי ענק.

מזגים עם קטעי נאומים ותיאורים פנטסטיים, חדורי ריאליזם נפלאה. כל הטונים נמצאים כאן, למן הנאצלים ביותר עד לדשנים ביותר, כל ההשראות, למן הנשגבות ביותר ועד הבשריות ביותר, והכל בשפע רבגוניות שעין לא ראתה, וכל זה נאמר בלשון שאין משלה לעושר הצורות והצירופים. אולם מהתלה עצומה זו מפתחת בפנטאסטי ריאליזם טעימה ומוצקה, והטיפוסים רוח אינטנסכיות ואמיתות מחיה את האינדיבי־דואליות שבהם. גראנגוזיה, נפלא בחכמתו העמיקה ובפשטותו הנשגבה; פאנורג' ערמומי ופר־וורסי, מעורר חרדה ומושך את הלב, מגלם את כל מה שמכיל האינטלקט מהספקנות המאכלת ומפוררת, אך גם עליצות והמצאות פוריות; פנטגוראל, העצום לא רק בקומתו ובהמצאותיו המלחמתיות, אלא גם בתיאורו האינטלקטואלי, ובינתיים הוא הוגן, נאור, נדיב וכה קרוב לנו לעתים; פיקרושול, רע הלב ומושל גרוע המוביל את עמו לאבדון; האח ז'אן, רזה ונוקשה, איום בקרב וכולו מופנה לפעולה ולמעשים, דוגמה לתפקיד שיוכלו למלא בחיים הנזירים בצאתם לחיי חולין. כל אלה גיבורים שאין לשכחם, העומדים לנגד עיניך כאנשים חיים וריאליים ונוטים עם זה לאוניברסליות וטיפוסיות.

כבר נזכר לעיל כי המלחמה הפיקרושולית אינה אלא קריקטורה של התנגשות ממושכת ואיבה עמוקה של אבי רבלה לאוכלוסיות הוודה, לסניור המרושע של האחוזות הסמוכות, ונושאה הן שאלות מלחמה ושלום והנהלת פעולות צבאיות ואסטרטגיות. גראנגוזיה הזקן, בהיותו שונא מלחמת מות, עושה מאמצים לשמור על השלום; אך הוא נאלץ להילחם, והוא עורך את המלחמה לפי השיטות המודרניות ביותר בתקופה אשר בה הוכיחה מפלת פאוי את פשיטת הרגל של ההתלהבות האבירית, כי תפקידה ההולך וגדל של הארטילריה הצריך ידיעות טאקטיות חדשות. כל הבעיות המנסרות בחלל התקופה נידונות כאן בכל היקפן ועומקן. חינוך גרגנטוא ופנטגוראל נותן לו הזדמנות להראות את כל התפלות שבי חינוך הסכולסטי, ולסמן עקרונות של פדגוגיה מודרנית. היסוסיו של פאנורג' לגבי נישואיו נועדו להציג את בעית האשה כאישיות ומקומה בחברה. מסעיו של פנטגוראל מזכירים את מסעיו של קארטיה אשר גילה את קנדה בשנת 1534. הספר הרביעי דן בבעיות המסעירות את החיים הפוליטיים והתרבותיים של התקופה, והוא בועט

כותיו גסות; אך גלוי־לב ופעיל הוא. הוא עומד חי לנגד עיני הקורא, הוא וכל דיבוריו וגידופיו ופסקיו. זהו אוצר של חוויות ורשמים מתקופת „נזירותו” של רבלה. בכל הספר השלישי תחפש לשוא את „מעשי הגבורה” המובטחים. לאחר ששילם פנטגרואל את חובותיו המרובים של פא־נורג’ מודיע הלה שיש בדעתו להתחתן, והוא פותח בחקירה ודרישה „טעימה” מאד. הוא רוצה לקבל גם את חוות דעתו של השופט ברידויה, אך הלה נתעכב בפרלמנט, כדי להגן על פסק־דין שהוצא כדרכו „לפי הטלת גורלות”, ושנראה משום־מה בלתי צודק, וכאן מקום לנאום ההגנה של השופט, — בורלסקה נפלאה! וכיון שכל החקירה לא נתנה שוב תוצאה ברורה החליטו להפליג ולשאול את פי האורקל של „הבקבוק הנפלא”. הספר הרביעי היא האודיסיה של פנטגרואל בתפשו את „הבקבוק הנפלא”, פגישת אנית הכבשים, רצונו של פאנורג’ לקנות כבש, וטביעת העדר כולו. לבסוף, בעברם ליד אי־הגנבים (Ganabin) מצווה פנטגרואל לירות בתותח ופאנורג’ הנבהל, ששיניו נוקשות, אץ להתחבא. ובמחזה מוקיוני זה נפסק סיפור הפלגתו של פנטגרואל. הספר החמישי: „האי־המצלצל” הוא סאטירה אליגורית על הכנסייה. בהמשיכם את דרכם יורדים הפנטגרואלים לאי המצלצל ההומה מצלצל נצחי של פעמונים, והאי מיושב כל מיני צפרים שונות ומשונות, כל בעלי נוצה, „והוא מיוחד במינו”.

והוא עושה לקלס את הרווקות האקליזיאס־טית ואת החרם האפיפורי, ועושה את כל רומא הדתית לחוכא ואיטלולא. יש שחלקו על אבהותו של רבלה לגבי הספר החמישי. אמנם מתקבל על הדעת שיד אחרים היתה בו, אך עיקרו הוא משל רבלה.

אך רבלה אינו רק אמן־הכתיבה, הוא גם פולמסן, לוחם לאנשים, מוסדות, אידיאות ונגדם, וממציא סיפורי מעשיות. בעניני חינוך הוא מחייב את המגע הישיר עם המעש, העבודה, האומנויות והמלאכות, דבר שעד היום עדיין לא נתחוויר לרוב הפדגוגים, והמקום שהוא מיעד לתרגילים האתלטיים ולספורט עלול להטיל חרדה (לאחר ארבע מאות שנה!) על רבים מתלמידינו ומחנכינו. נפשו של רבלה סולדת מתרייג מצוות ומעמסת הסייגים והכללים המרבים איולת בעור לם. הוא מבקש שיבטלו את השעונים בעולם, שכן הכל מסודר ומאורגן ומוסות ומוגבל ומקולקל

הוא נולד בעונת בצורת איומה. עוד בהיותו בחיי־תוליו הוא מנפץ במהלומת אגרוף את עריסתו לחמש מאות אלף רסיסים. הוא מתחיל את לימור־דיו בפואטי, ונודד מעיר־אוניברסיטה אחת לח־ברתה, עד שמגיע לפאריס. כאן הוא פוגש בחבר שמת, בפאנורג’, ופרשיות חייהם משתלבות זו בזו. בינתיים נקרא פנטגרואל לשוב למולדתו, לאוטופיה, אשר הדיפסודים פלשו אליה. הוא מפ־ליג מהונפלור, עובר עד אפריקה וחונה בקיטאי, היא סין שבאסיה, שנשארה עדיין מסתורית. כאן הוא נעזר באיסטרטגיה של פאנורג’. הוא לוקח את לוגרו, מפקד משמר המלך של האויב, ותופסו כמין מחבט ומכה בו שלוש מאות מחיל המשמר. לאחר שנוצח המלך אָנרְך מיסד פנטגרואל מושבה אוטופית. כל הסיפור מלא סאטירה. פנטגרואל שנולד בשעת בצורת צמא תמיד, ונוסף על כך יש לו התכונה המוזרה לעורר צמאון בכל אשר יפנה. האטימולוגיה (הדמיונית) שנותן רבלה למוצא שמו היא: „פנטה”, ביוונית, פירושו: הכל, ו„גרואל” בלשון הגרית — צמא, והוא נעשה, כמובן, מלך ה„דיפסודים”, שפירושו ביוור גית הצמאים. תכנית הספר על גרגנטוא היא כזו של פנטגרואל: לידתו של ענק, ילדותו, חינוכו, התנהגותו במלחמה שמכריז עליו שכנו פיקרר שול, יסוד ה„אבאי” של תלם, שהוקמה לזכר הנצחון. חלקם של הניסים והנפלאות פוחת כאן בהשוואה לפנטגרואל. חלק קטן מהחומר נלקח מהאגדות העממיות: שמות של ההורים, הביקור בפאריס, חטיפת פעמוני נוטרדם. אך הרוב הוא המצאת רבלה. הוא שואב בעיקר מנסיון חייו הוא ומחלומותיו. התיאור הריאליסטי, למשל, של המשלחת האוניברסיטאית ונאום יאנוטוס בראג־מארדו, ו„המורים לאמנות”, „המטונפים כהלכה”, כולו מלא התפעלות מנאמו המנופח והממולא ציטטין מרומית ומאסכולסטיקה. זוהי קריקטורה, אך ריאליסטית מאד, של מליצות הסורבונה. וחינוכו של גרגנטוא בפאריס נותן לו הזדמנות לתאר את מערכת החינוך בתקופתו וגם את השקפותיו הוא על החינוך. מלחמת פיקרושול באוטופיה היא למעשה תיאור ריאליסטי מאד של דווינייר ארץ מולדתו; גרגנוויי, הקורא לבנו גרגנטוא לחזור לארצו כדי לנהל את המלחמה בפיקרושול, מתואר ככפרי פשוט, פטריארכלי ואציל־רוח. את מלאכת המלחמה מנהל טיפוס יציר דמיוני של רבלה, האח ז’אן, כולו דרוך לפעולה, קיבתו תהום פעורה והוא מלוכלך והלי־

וספריות. וספריו הם התמצצות של אידיאות, דמויים, תמונות, צלילים ומלים. רבלה הוא המשהה הגדול של הפרוזה הצרפתית. שום סר פרט אולי לויקטור הוגו, לא כתב מעולם צרפתית כה עשירה; הכל כאן: הלשון המדוברת, לשון ימי-הבינים, המיתולוגיות השונות, — והוא עצמו ממציא ומחדש מלים, ביטויים וגיבים בשפע ללא תקדים בלשון האדם. כל כך הרבה אימפרודי ביציות לא נצטרפו מעולם לכל כך הרבה דעת ויכולת.

כל השפע הזה הועמד לשירות רעיונות חיוביים של שליטה בטבע לאחר שנכנעו לו. ה"פנטג' רואליזם" הוא פילוסופיה, ואם תמצא לומר — פילוסופיה רציונליסטית, אך רציונליזם זה אין פירושו אמונה בעקרונות שכליים בל ימוטו, קבועים מראש לעד, אלא אמונה בכוח האדם להכיר את היש ולבנות חיי אושר עלי אדמות. רחוק הוא מלשים מבטחו בפורמליזם כלשהו, שכל פורמליזם עקר הוא ונבוב מטבע ברייתו. אמונתו האיינסופית במדע נעוצה בתפיסה דיאלוגית, חיה וריאליסטית של הדעת בכללה. הוא שואף לבינה שקולה ומיושבת יותר, המבוססת לא על אידיאלים ערטילאיים, כי אם על נסיון חיוני. שונא הוא את השיגרה כשם שהוא שונא את האשליות, והספר הרביעי מגן על ריאליזם כזה. תקופה נסתיימה ואחרת מתחילה, ומחשבת רבלה היא עדות דראמטית למשבר העובר על ההומאניזם ואל הרנסאנסה, ויצירתו היא תדגים ותביעה לעזיבת האוטופיות ותשובה לריאליות ולמאמץ ליצור בפועל ובמתכוון משטר חדש.

על ידי השעוה, והוא בוסר על רפש זה של רגעים ושניות ואבטומטיזם ותפלות. יש לעשות דברים משום שהם מוצאים חן ולא משום שעכשיו השעוה היא תשע ומחצוה. הוא מעיר שהמקדשות עצמן לדת הן "חרשות, צולעות, גבנות, מכוערות, מפוררות, משוגעות, חסרות טעם, מכשפות ובעלות מומין מלידה", והגברים הם: "מנוזלים, בעלי מומין וכו'". במנורי הגברים אין נשים כלל, ובמנורי הנשים אין גברים. וכיון שהדתיים רגילים לנדור נדר של צניעות, עוני וציות, יומלץ בתלם הברוכה על ההפך מזה. לא זו בלבד שרבלה מאוהב באנשים יפים, פיקחים, משכילים ונבורים, אלא שהוא מקיף עצמו באוירת מותרות, יפעה והדר: גלריות נהדרות של דברי אמנות, מזרקות מים, אגמים מלאכותיים, שיש, אור קסמים, פארקים נהדרים, מגרשי ספורט, גינות ירק, בחדרים — מרבדים ושלל צבעיהם משתנה עם העונות; מיטות עשויות מלאכת מחשבת ורקמות, מראות מרהיבות, אבנים יקרות ובשר מים. הגברים והנשים לבושים משי וכלי מילת, נעלי הבית של הנשים הן קטיפת ארגמן, והן מכסות טפח ומגלות טפחיים. וכל הקהל הנחמד הזה עוסק בעיקר בתענוגות ועדני הגוף והנפש, זר מרנין של כל הפנטסיות. פעליו של הילד פנטגוראל משכיחים את הרקולס, ופעמוני נותר-דם תלויים בצוארו של פרד ענק. עולם פנטאסטי מלא קסם צף לעיניך, עולם מיתי מרהיב עין ולב, מלא חיים ויצר המעש, שיכור מיין ומחופש. רבלה קופץ בקלות יתרה משולחן מלא כל טוב ויינות משמחים למחקר מדעי וליצירה אמנותית. הוא בולע כל מיני בשרים, דגים, פירות ויינות —